

پیرچا پیاده

آیین‌ها و نمادهای تشریف اسرار تولد و نوزایی

محمد کاظم مهاجری

بنگاه ترجمه و نشر
کتاب پارسه

فهرست

۱۱	پیش‌گفتار.....
۱۳	مقدمه.....
۲۳	فصل اول: اسرار تشرف در ادیان ابتدایی.....
۲۳	اشارات مقدماتی.....
۲۷	زمین مقدس.....
۳۲	جدایی از مادر.....
۳۷	اسرار تشرف کورنای‌ها.....
۳۹	موجود متعال و تشرف در میان یوین‌ها.....
۴۲	نمادپردازی مرگ تشریفی.....
۴۵	معنای آزمون‌های سخت آیین تشرف.....
۵۲	تشرف و تجدید حیات جمعی.....
۵۵	فصل دوم: آزمون‌های سخت آیین تشرف.....
۵۵	بولرورروختنه.....
۶۳	نمادپردازی ایجاد بریدگی در مجرای ادرار.....

۸ ■ آیین‌ها و نمادهای تشریف

- ۷۰..... تشریف در تی‌یرا دل‌فوئگو
- ۷۵..... سناریوهای مرگ آیین‌های تشریف
- ۸۲..... بلعیده‌شدن توسط یک هیولا
- ۹۳..... فصل سوم: از آیین‌های قبیله‌ای تا کیش‌های سرّی
- ۹۳..... تشریف دختران
- ۹۹..... مراتب تشریف دختران
- ۱۰۴..... یک آیین سرّی باقی‌مانده در استرالیا
- ۱۱۰..... نمادهای تشریفی بازگشت به زهدان
- ۱۱۲..... نمادپردازی تولد دوباره در تشریف‌های هندی
- ۱۲۰..... معانی چندگانه نمادپردازی جنین
- ۱۲۵..... فصل چهارم: تشریف‌های فردی و انجمن‌های سرّی
- ۱۲۵..... نزول به عالم مردگان و تشریف‌های قهرمانانه
- ۱۳۱..... نمادپردازی تشریف سیمپلیگادها
- ۱۳۵..... تشریف‌های فردی: امریکای شمالی
- ۱۳۸..... انجمن‌های رقصنده کواکیوتل
- ۱۴۵..... انجمن‌های سرّی مردان
- ۱۵۳..... بن‌مایه‌های تشریف گونه مشترک در آیین‌های بلوغ و انجمن‌های سرّی
- ۱۶۱..... فصل پنجم: تشریف‌های حماسی و شمنی
- ۱۶۱..... شوریدگی و خشم
- ۱۶۸..... تشریف کوچولائین
- ۱۷۰..... نمادپردازی حرارت جادویی
- ۱۷۳..... تشریف‌های شمنی
- ۱۷۸..... آزمون‌های سخت آیین تشریف شمن‌های سیبری
- ۱۸۵..... آیین‌های عمومی تشریف‌های شمنی
- ۱۸۸..... فنون و مهارت‌های خلسه

فهرست ■ ۹

تشریف‌های حکیم‌ساحران استرالیایی..... ۱۹۰

تأثیرات آسیایی در استرالیا..... ۱۹۷

فصل ششم: الگوهای تشریف در ادیان تکامل‌یافته‌تر..... ۲۰۳

هند..... ۲۰۴

ردّ و نشان‌های آیین‌های بلوغ در یونان باستان..... ۲۱۱

الئوسیس و آیین‌های سرّی هلنی (یونانی)..... ۲۱۳

مسیحیت و تشریف..... ۲۲۴

بقایای بن‌مایه‌های تشریف در اروپای مسیحی..... ۲۳۳

الگوهای تشریف و بن‌مایه‌های ادبی..... ۲۳۸

نکات پایانی..... ۲۴۵

سخن پایانی..... ۲۵۰

مقدمه

اغلب گفته شده که یکی از ویژگی‌های عصر جدید، از میان رفتن تمامی آیین‌های معنادر تشریف است. به‌واقع، تشریف معناداری که در جوامع ابتدایی از اهمیت اصلی برخوردار بود، در دنیای مدرن غرب وجود ندارد. یقیناً چندین فرقهٔ مسیحی با مراتب مختلف و متفاوت بقایای آیین‌های رازآمیزی را حفظ کرده‌اند که به لحاظ ساختاری در پیوند با تشریف است. **تعمید**، اساساً آیینی تشریف‌گونه است؛ مراسم اعطای مناصب و مراتب مقدس کشیشی مشتمل بر تشریف است. اما نباید فراموش کنیم که مسیحیت تنها به این دلیل بر دنیا استیلا یافت و دینی جهانی شد که پس از جدایی از فضای آیین‌های رازآمیز یونانی-شرقی، خود را دین رستگاری برای همگان اعلام کرد.

اما ممکن است برای ما پاسخ این سؤال مهم باشد که آیا دنیای جدید در کل، هنوز هم می‌تواند به گونه‌ای توجیه‌پذیر مسیحی خوانده شود یا نه. اگر «انسان مدرن» به‌واقع موجودیت دارد، آن قدر است که از بازشناسی خودش مطابق با دیدگاه مسیحی راجع به انسان اجتناب کرده یا هم‌چون محققان اروپایی آن را برحسب «انسان‌شناسی» مسیحی بیان می‌کند. اصالت انسان مدرن و نو بودن افکارش در

مقایسه با جوامع کهن و سنتی (ماقبل کتابت)، در تصمیم و اراده او راجع به خودش — دقیقاً به عنوان موجودی صرفاً تاریخی — و نیز در اراده او برای زندگی در یک کیهان اساساً تقدس‌زدایی‌شده نهفته است. این که انسان مدرن به چه میزان موفق شده به آرمانش جامعه عمل ببوشاند مسئله دیگری است که در این جا به آن نخواهیم پرداخت. اما یک واقعیت هم چنان باقی است و آن این که، آرمان او دیگر هیچ اشتراکی با پیام مسیحی ندارد، و به همان اندازه نیز با تصویری از خود که بشر جوامع در ذهن داشته، بیگانه است.

آیین تشریف طریقی است که بشر جوامع سنتی، از تصویر خودش آگاهی می‌یابد، آن را می‌شناسد و می‌پذیرد. بدیهی است که تشریف بنا بر ساختارهای اجتماعی متفاوت و گستره‌های فرهنگی، انواع بی‌شمار و اشکال فراوانی دارد. اما موضوع مهم این است که در نگاه همه جوامع پیشامدرن (یعنی آن جوامعی که در اروپای غربی تا انتهای قرون وسطا و در مناطق دیگر جهان تا جنگ جهانی اول ادامه حیات دادند) ایدئولوژی و شیوه‌های تشریف در درجه اول اهمیت قرار دارد.

اصطلاح تشریف در کلی‌ترین معنایش به مجموعه‌ای از آیین‌ها و تعالیم شفاهی اشاره دارد که هدف از آن ایجاد تحول و دگرگونی بنیادین در جایگاه مذهبی و اجتماعی شخصی است که قرار است تشریف یابد. در واژگان فلسفی، تشریف معادل است با تغییری اساسی در شرایط وجودی؛ مبتدی یا نوآموزی که با پشت‌سرگردان آزمون سخت آیین تشریف دوباره متولد می‌شود، از وجودی برخوردار می‌گردد که با وجود پیش از تشریف او کاملاً متفاوت است؛ او انسان دیگری می‌شود. در بین انواع تشریف، تشریف دوران بلوغ برای شناخت بشر پیشامدرن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این «آیین‌های گذار»^۱ برای همه نوجوانان قبیله اجباری است. نوجوانان برای برخوردار شدن از حق پذیرفته‌شدن در بین بزرگ‌سالان باید مجموعه‌ای از آزمون‌های

۱. مقایسه کنید با:

A. van Gennep, *The Rites of Passage*, trans. M. B. Vizedom & G. L. Caffé (London: Routledge & Paul, 1960).

سخت تشریف را پشت سر بگذارند: به واسطهٔ این آیین‌ها، و رازگشایی‌هایی که به دنبال تشریف حاصل می‌شود، او دیگر یک عضو مسئولیت‌دار و مکلف جامعه شناخته خواهد شد. تشریف، داوطلب را به جامعهٔ انسانی و به بطن دنیای ارزش‌های معنوی و فرهنگی وارد می‌کند. او نه تنها الگوهای رفتاری، فنون و مهارت‌ها، و رسوم و قوانین بزرگ‌سالان را فرا می‌گیرد، بلکه اسطوره‌های مقدس و روایات و سنت‌های قبیله، نام‌های خدایان و تاریخ اعمال آن‌ها را نیز می‌آموزد؛ از همه مهم‌تر، او از ارتباطات رازآمیز بین قبیله و موجودات فراطبیعی، آن‌گونه که در آغاز زمان حکم فرما بودند، آگاهی می‌یابد.

هر جامعهٔ بدوی یا ابتدایی مجموعه‌ای منسجم و یکپارچه از روایات اسطوره‌ای، یعنی «تصوری از عالم» دارد؛ و همین تصور به تدریج طی تشریف مبتدی بر او افشا می‌گردد. آنچه در تشریف وجود دارد تنها تعلیم در معنای جدید کلمه نیست. مبتدی برای کسب شایستگی جهت دریافت تعلیم مقدس در وهلهٔ نخست باید به لحاظ معنوی آمادگی داشته باشد. زیرا آنچه وی راجع به زندگی و حیات انسان فرامی‌گیرد، دانش در معنای اصطلاحی جدید آن، به‌عنوان مثال، اطلاعات عینی، واقع‌گرایانه و طبقه‌بندی‌شده که اضافه می‌شوند، نیست. این عالم کار موجودات فراطبیعی و فعلی است الهی و در نتیجه به لحاظ خود ساختارش، فعلی مقدس است. بشر در عالمی زندگی می‌کند که نه تنها از لحاظ خاستگاه و سرآغاز پیدایش، فراطبیعی است، بلکه هم در شکل و صورت، و گاهی هم حتی در ماهیت و ذات خود، مقدس است. این عالم «تاریخی» دارد: نخست، موجودات فراطبیعی عالم را خلق کردند؛ سپس، همه چیز بعد از این زمان روی داد — ظهور قهرمانان و شخصیت‌های تمدن‌ساز یا نیای اسطوره‌ای، فعالیت‌ها و اقدامات فرهنگی آن‌ها، سرگذشت‌های مربوط به جهان‌آفرینی‌های آن‌ها، و درنهایت، نابودی آن‌ها. این «تاریخ مقدس» — اساطیر — نمونهٔ عالی و الگوی ایده‌آل است: این تاریخ مقدس اسطوره‌شناسی به لحاظ الگویی کاملاً برجسته و ویژه است: نه تنها بیانگر این است که مخلوقات عالم چگونه به وجود آمدند، بلکه بنیان‌هایی را برای انواع رفتار و تمامی نهادهای اجتماعی و

فرهنگی بشر نیز پی می‌ریزند. از آن جا که موجودات فراطبیعی انسان را خلق و متمدن کرده‌اند، در نتیجه، همه رفتارها و فعالیت‌هایش به تاریخ مقدس تعلق دارد؛ و این تاریخ باید به دقت حفظ و بدون هیچ نقص و کاستی به نسل‌های بعدی انتقال داده شود. انسان اساساً آن چیزی است که هست، زیرا، در آغاز زمان، برخی چیزها برای بشر روی داد، یعنی همان چیزهایی که اساطیر بازگو می‌کنند. درست همان‌طور که انسان مدرن خود را موجودی تاریخی می‌داند که حاصل کل تاریخ بشریت است، همین‌طور هم بشر جوامع کهن، خود را نتیجه نهایی تاریخی اسطوره‌ای، یعنی مجموعه‌ای از رویدادها و حوادثی، می‌شمارد که در (illo tempore) زمان‌هایی دور که به خاطر نمی‌آید، رخ داده‌اند. اما در حالی که انسان مدرن در تاریخ پیش از خود، اعمالی مطلقاً انسانی می‌بیند و به‌طور خاص‌تر معتقد است که قادر است این اعمال را ادامه دهد و کامل کند، ولی، از منظر بشر جوامع سنتی، هر چیز مهم و معنادار — یعنی، هر چیز آفرینش‌گونه و قدرتمند — که همواره روی می‌دهد، در آغاز زمان، یعنی در زمان اسطوره‌ها روی داده است.

به یک معنا، تقریباً می‌توان گفت که از دید بشر جوامع کهن، تاریخ «بسته» است؛ یعنی تاریخ در محدود رویدادهای شگفت‌انگیز آغاز زمان به پایان رسیده است. در باور پلی‌نزیایی‌ها قهرمان اسطوره‌ای در آغاز زمان، با آشکار کردن شیوه‌های مختلف ماهیگیری در اعماق دریا با انجام یک شاهکار، ته و توی همه اشکال ممکن هر فعالیت‌های را درآورده بود؛ از آن زمان تا کنون، هر وقت پلی‌نزیایی‌ها به ماهیگیری می‌روند دقیقاً حرکات قهرمان اسطوره‌ای را تکرار می‌کنند، یعنی آن‌ها الگویی فرابشری را تقلید می‌کنند.

اما در یک بررسی دقیق‌تر، این تاریخ حفظ‌شده در اساطیر تنها به ظاهر بسته و محصور است. اگر انسان جوامع ابتدایی همواره و صرفاً از محدود حرکات و حالات الگوماندی که در اساطیر آمده تقلید کرده بود، هیچ توضیح و توجیهی برای نوآوری‌های بی‌شماری که بشر طی زمان داشته وجود نخواهد داشت. در جامعه بدوی هیچ چیزی به‌طور مطلق محصور نیست. ما می‌دانیم که برخی عناصر فرهنگی هرگز از بیرون وام